
Recenzje

*Piotr Sobol-Kołodziejczyk**
*Marek Zielinski***

Ewa Gołębiowska,
Pranie pieniędzy.
Aspekty etyczne w systemie przeciwdziałania praniu pieniędzy,
Wydawnictwo Difin, wyd. 1, Warszawa 2014, ss. 219

Recenzowana publikacja jest ważna chociażby z tego powodu, że dotyczy zjawiska prania pieniędzy, które w dobie globalizacji coraz bardziej powszechnie przybiera na znaczeniu i sile w trudno dającym się pojąć tempie. Wypada jednak wyraźnie zaznaczyć, że z poznawczego i naukowego punktu widzenia inspiracje wydania tej książki mogą budzić istotne wątpliwości. E. Gołębiowska uważa bowiem, że: „publikacja została zainspirowana wieloma skandalami występującymi w świecie finansów związanymi z praniem pieniędzy przez instytucje zaufania publicznego” (s. 7). Skoro skandal stanowi wątek przewodni podjęcia badań naukowych dotyczących problemu prania pieniędzy, to należy się zastanowić zarówno nad celem, jak i nad samą metodologiczną konstrukcją recenzowanej pracy (ss. 7–10). Już we wstępie uwag recenzyjnych trzeba podkreślić, że konstrukcja ta nie jest właściwa. Wprawdzie autorka stawia bardzo mocną tezę, że postawy etyczne pracowników sektora bankowego w istotnym stopniu wpływają na skuteczność systemu przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy w instytucjach zobowiązanych¹, to jednak ani tej tezy nie wyjaśnia, ani tym bardziej jej nie uzasadnia.

Ramę teoretyczną, w której E. Gołębiowska zamieszcza prowadzone przez siebie wywody, stanowi koncepcja zrównoważonego rozwoju (s. 7). W tym kontekście za-

* Dr Piotr Sobol-Kołodziejczyk jest adiunktem na Uniwersytecie Rzeszowskim.

** Marek Zielinski jest adiunktem w Wyższej Szkole Handlowej w Kielcach.

¹ O tym, jak teza ta jest mętna – patrz Ewa Gołębiowska, *Pranie pieniędzy*, s. 8.

sadne jest omówienie uwarunkowań rozwoju gospodarczego (ss. 11–28). Badaczka słusznie stwierdza, że współczesna globalna gospodarka charakteryzuje się przede wszystkim istnieniem systemów finansowych o bardzo wysokim stopniu wzajemnych zależności, ale nie tłumaczy, z jakimi zależnościami mamy obecnie do czynienia (s. 12). Autorka zauważa jedynie, że dynamika rozwoju gospodarki globalnej stwarza ryzyko i zagrożenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego (s. 13). W kontekście tak postawionej tezy nie jest jasne, dlaczego E. Gołębiowska zakłada, że kluczowe zadania instytucji międzynarodowych polegają na przywróceniu postępu i wzrostu gospodarczego utożsamianego z postępowaniem technologicznym (s. 13). Przyjmując, że teza ta jest uzasadniona, to jej sposób eksplikacji budzi wątpliwości ze względu na fakt, że stanowi ono zbiór dydaktyzmów z logicznego punktu widzenia (ss. 14–18). Przecież powszechnie wiadomo, że zarówno rewolucja technologiczna², jak i kryzysy gospodarcze były – jak pokazuje historia – podstawowymi czynnikami przyczyniającymi się do przybierania na sile zjawiska prania pieniędzy³. W takim ujęciu zupełnie niezrozumiałym jest zatem cel badawczy recenzowanej pracy. E. Gołębiowska stara się bowiem wykazać, że podstawowym zadaniem publikacji jest wskazanie istotności kwestii prania pieniędzy w kontekście szeroko rozumianej etyki (s. 17). O ile podjęty problem badawczy jest doniosły, o tyle autorka prawdopodobnie nie zdaje sobie sprawy ani z ważności podjętych analiz, ani ze związku kwestii etycznych z problematyką prania pieniędzy. Jest tak dlatego, że badaczka nie zadała sobie trudu wyjaśnienia pojęcia „etyka” w związku z prowadzonymi przez siebie rozważaniami. Można się bardziej domyślać niż wyraźnie to przeczytać, że analizy prowadzone przez autorkę mają charakter badań okołoprakseologicznych⁴, co jednak nie wynika wprost z treści recenzowanej książki. Podobnie, powołując się na metodologiczne założenia koncepcji zrównoważonego rozwoju, E. Gołębiowska zdała się zapomnieć, że pierwotnie dotyczą one nie tyle poszanowania praw człowieka i uznawania norm jakościowych (s. 17), ile przede wszystkim koncepcji tzw. niszy ekologicznej, która w odniesieniu do problemu prania pieniędzy oznacza badanie tego zjawiska w kontekście stanowionych norm prawnych i otoczenia społeczno-kulturowego – by wymienić tylko te najważniejsze.

² Zob. np. M. Prengel, *Środki zwalczania przestępczości prania pieniędzy w ujęciu prawnoporównawczym (Eine rechtsvergleichende Erfassung der Bekämpfungsmittel der Geldwäschekriminalität)*, TNOiK, Toruń 2003, s. 81 i n.

³ Przy tej okazji wypada wymienić chociażby Al Capone, który nie tylko wzbogacił się w trakcie kryzysu finansowego w USA w latach 20. i 30. XX w. (podobnie zresztą jak amerykańska przestępczość zorganizowana w owym czasie), lecz także był zmuszony „prac” swoje przestępcze mienie. Innym przykładem jest Kolumbijczyk Pablo Escobar, który w latach 80. XX w. znalazł się w podobnej sytuacji, co wcześniej Al Capone. Szerzej na ten temat: K. Steiniger, *Die Brut des Al Capone. Gangstersyndikate in den USA*, Pahl-Rugenstein, Köln 1987, *passim*; S. Strong, *Whitewash: Pablo Escobar and the Cocaine Wars*, Macmillan, London 1995, *passim*.

⁴ Patrz T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, wyd. 5, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973, s. 143, 379–394.

E. Gołębiowska uważa, że fenomen prania pieniędzy stanowi zagrożenie dla gospodarki (ss. 29–74). O ile stwierdzenie to jest słuszne, o tyle jego uzasadnienie wydaje się nadzwyczaj miałkie. Podnosząc kwestie prania pieniędzy w wymiarze globalnym, autorka opiera się na jawnych uproszczeniach. Nie potrzeba mieć doktoratu w zakresie nauk o zarządzaniu, aby wiedzieć, że przełom wieków XX i XXI był okresem wyjątkowo dynamicznych zmian związanych m.in. ze wzrostem przestępczości, która wykorzystuje zarówno możliwości płynące z wprowadzania nowych technologii, jak i swobodę przepływu ludzi, towarów, usług i kapitału w swojej przestępczej działalności⁵. Z tym ostatnim są związane utrudnienia w przeprowadzaniu właściwego nadzoru nad systemem finansowym w obliczu niemal nieograniczonych możliwości przepływu kapitału i niewyobrażalnie dużej liczby dokonywanych operacji finansowych (s. 29). Toteż, podejmując problem prania pieniędzy jako zagrożenia dla gospodarki w kontekście etycznym, E. Gołębiowska powinna wyraźnie wskazać na związek występujący między zachodzącymi zmianami gospodarczymi, zjawiskiem prania pieniędzy a gałęzią nauki etyki lub przynajmniej jej podstawowymi ustaleniami. Tego jednak autorka nie czyni. Wskazuje jedynie, że źródłem prania pieniędzy jest korupcja. Ponadto nie znajdujemy wyjaśnienia samego zjawiska korupcji⁶, a jedynie tylko wyliczenie, w jaki sposób proceder prania pieniędzy jest z tym zjawiskiem związany. Zabieg ten wydaje się metodologicznie nieuprawniony. E. Gołębiowska błędnie określa rolę zjawiska prania pieniędzy w poczuciu bezpieczeństwa człowieka (ss. 37–54). Wychodzi ona od psychologicznej definicji „bezpieczeństwa”, sformułowanej przez Abrahama H. Maslowa⁷, i na tej podstawie stara się uzasadnić, że zjawisko prania pieniędzy narusza zarówno podstawowe poczucie ludzkiej egzystencji, jak i interesy grup społecznych i państwa (s. 38). Wyjaśnienie to jest o tyle nieudane, że wikła ono kwestie bezpieczeństwa finansowego w problematykę zmienności bezpieczeństwa i kwestie zjawiska terroryzmu. Krótko mówiąc, E. Gołębiowska względnie poprawnie opisuje wszystkie wyżej wymienione wątki, ale nie wyprowadza z nich żadnych wniosków.

Podejmując tematykę prania pieniędzy autorka proponuje tzw. nowoczesne podejście⁸ (ss. 58–74). Istota jej przedsięwzięcia polega na uzasadnieniu, że zjawisko prania pieniędzy powinno być rozpatrywane przede wszystkim w aspekcie etycznym. O ile założenie to jest słuszne, o tyle jego uzasadnienie może budzić poważne wątpliwości. Badaczka uważa bowiem (s. 63), że podejście etyczne zakłada, iż

⁵ Tak właśnie np. M. Prengel, *Środki...*, *op. cit.*, s. 81 i n.

⁶ Byłoby to niezmiernie istotne z punktu etyki zarządzania.

⁷ Zob. A.H. Maslow, *Motywacja i osobowość*, przetł. J. Radzicki, red. nauk. wyk. T. Rzepa, wyd. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 62–89. Patrz także R. Klamut, *Bezpieczeństwo jako pojęcie psychologiczne*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej” 4/2012, s. 41 i n.

⁸ Polega ona na związku procederu prania pieniędzy z problematyką tzw. zrównoważonego rozwoju. W sprawie tego ostatniego L. Gawor, *Idea zrównoważonego rozwoju jako projekt nowej ogólnoludzkiej cywilizacji*, „Diametros” 9/2006, s. 84 i n.

w procesie przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy człowiek jest zarówno początkowym, jak i końcowym ogniwem tego systemu (*de facto* nie wiadomo, co stwierdzenie to znaczy). Tym samym sądzi ona, że ze względu na kategorię człowieka proces prania pieniędzy jest ściśle związany z wewnętrzną sferą zachowań, psychiką i zasadami uznawanymi przez podmiot ludzki (s. 58). E. Gołębiowska zdaje się jednak nie zauważać, że wszystkie te czynniki są uzależnione od kwestii społeczno-kulturowych. Z tego powodu jest niezrozumiałe, dlaczego autorka powołuje się na procesowe podejście do zagadnienia prania pieniędzy (ss. 67–72), które nie ma nic wspólnego z lansowanym przez nią (?) podejściem aksjologicznym (s. 63).

Mówiąc o analizie zarządzania systemem przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy (ss. 75–108), E. Gołębiowska niewiele wnosi do aktualnych badań nad tym zjawiskiem. Wspomina jedynie o rozwiązaniach przyjętych przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Unię Europejską, Grupę Specjalną ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (FATF)⁹ oraz wymienia tylko z nazwy stosowne organizacje branżowe i regionalne zmagające się z walką z procederem prania pieniędzy¹⁰ (ss. 81–82). Odnosząc się zaś do polskiego systemu przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy, autorka powołuje się głównie na dane statystyczne otrzymane za pośrednictwem Ministerstwa Finansów (ss. 88–90). Z danych tych nie wyprowadza jednak wniosków o charakterze ogólnym. Podobnie rzecz ma się w przypadku omówienia wewnętrznych systemów przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy. E. Gołębiowska trafnie wiąże tę kwestię z problematyką zarządzania ryzykiem finansowym (ss. 101–102), lecz z powiązania tego wyprowadza błędne wnioski. Wątpliwe bowiem jawi się twierdzenie, że wewnętrzne systemy przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy są ściśle związane z kulturą danej organizacji polegającą na właściwym systemie wynagradzania, odpowiednim systemie szkoleń i przestrzeganiu zasad etyki zawodowej (s. 102). Jest to szczególnie niejasne w kontekście stwierdzenia, że od etycznej postawy człowieka zależy uruchomienie mechanizmów procesu przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy (s. 106). Niejasność ta polega na tym, że autorka nie zadała sobie trudu wytłumaczenia, czym jest „etyczna postawa człowieka”, bowiem w kwestii tej istnieją różne opinie i rozstrzygnięcia.

Model systemu przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy (ss. 109–129) w ujęciu E. Gołębiowskiej powstał na gruncie nauk o zarządzaniu¹¹. Badaczka uważa, że podstawowymi cechami współczesnego zarządzania jest daleko idąca współzależność oparta na trójstronnej relacji: nauka – technika – człowiek (s. 109). W tym kontekście autorka powołuje się na cybernetyczny model zarządzania

⁹ Szerzej na ten temat M. Prengel, *Środki...*, *op. cit.*, s. 205 i n.

¹⁰ Wśród nich najważniejsze to: Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy.

¹¹ Mowa jest o „modelu”, mimo że jest on co najwyżej zarysem takiego modelu lub jego jeszcze niedopracowaną wersją roboczą.

(ss. 110–112), co jest strategią błędną, ponieważ model ten opiera się na niejasnych kategoriach sygnału i informacji, które w odniesieniu do nauk o zarządzaniu są wysoce problematyczne¹². Pomijając tę uwagę, autorka twierdzi, że istnieje potrzeba analizy sprzężeń zwrotnych (materialnych, finansowych i ludzkich) w odniesieniu do problematyki procederu prania pieniędzy (ss. 114–115). Stwierdzenie to zapewne jest słuszne, ale wymaga jeszcze uzasadnienia. Tego jednak E. Gołębiowska nie czyni, a co najwyżej powołuje się na mniej lub bardziej uznane autorytety w zakresie dyscypliny nauk o zarządzaniu (ss. 114–116). Tym samym błędnie określa, że system przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy jest zbiorem kolektywnym i z tego względu należy wyłącznie do systemów empirycznych (s. 116). Budując własny model¹³ (poznania i ściśle z nim związanego) przeciwdziałania analizowanego zjawiska E. Gołębiowska dokonuje nieuprawnionych założeń idealizacyjnych związanych przede wszystkim z supozycją, że paradygmatem dla wyjaśnienia zjawiska prania pieniędzy są wyłącznie nauki o zarządzaniu (s. 122). Nie wspomina przy tym np. o roli szeroko rozumianych nauk społecznych (w szczególności prawa¹⁴ i ekonomii¹⁵) i innych nauk (np. psychologii poznawczej, lingwistyki porównawczej i historii gospodarczej) w wyjaśnieniu badanego zjawiska.

Omawiając badania empiryczne dotyczące stanu bezpieczeństwa w instytucjach zobowiązanych (ss. 130–202), autorka przyjmuje podejście oparte na wartościach etycznych (s. 130). Podejście to jest wyłącznie pozorne, ponieważ, wiążąc zagadnienie internacjonalizacji procederu prania pieniędzy z kwestiami etycznymi, E. Gołębiowska w zasadzie niczego nie mówi o tych wartościach. Wskazuje jedynie na pewne ramy prawne związane z ryzykiem przeciwdziałania temu procederowi¹⁶ (ss. 133–136), a przecież te ostatnie do kwestii etycznych rozumianych w szerokim sensie mają się o tyle, o ile zdolne są one określić zasady postępowania pracowników instytucji w związku z ryzykiem występowania procederu prania pieniędzy. Podobnie wysoce dyskusyjne są badania empiryczne przeprowadzone przez autorkę (ss. 137–200). Wprawdzie jako jedną z hipotez badawczych zgłasza tezę, że najważniejszym elementem w systemie przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy jest człowiek (s. 138), to zważywszy na fakt, że próba uzasadnienia tej

¹² Tak właśnie Z. Cackowski, *Rozum między chaosem a „Dniem Siódmym” porządku*, Wyd. UMCS, Lublin 1997, s. 67.

¹³ Patrz przyp. 11.

¹⁴ Zob. wyjątkowo bogatą literaturę z tego zakresu podaną przez M. Zielinskiego, *Lukas Wieczorek: Die Auswirkungen und Möglichkeiten zur Bekämpfung von Geldwäsche: Folgen und Bekämpfung der Inkriminierung illegal erworbenen Geldes in den legalen Wirtschaftskreislauf, AV Akademikerverlag, Saarbrücken 2011 (recenzja)*, „Bezpieczny Bank” 2–3/2013, przyp. 3–4.

¹⁵ M. Zielinski, *Lukas Wieczorek...*, *op. cit.*, przyp. 2, wylicza co ważniejsze prace w tej dziedzinie. Patrz także K. Bongard, *Wirtschaftsfaktor Geldwäsche. Analyse und Bekämpfung*, Dt. Universitätsverlag, Wiesbaden 2001, *passim*.

¹⁶ Chodzi tu o ustawę z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Dz.U. z 2000 r., nr 116, poz. 1216 z późn. zm.

tezy opiera się tylko na 625 ankietach (s. 139), można uznać, że jest ona mało miarodajna. Należy dodać, że już sposób przeprowadzenia badań budzi wątpliwości metodologiczne. Pomijając metryczkę (ss. 140–149), która została skonstruowana poprawnie, interpretacja wyników badań może budzić niepokój. Jest tak przede wszystkim dlatego, że większość z postawionych w ankiecie pytań miała charakter zamknięty¹⁷. Ponadto interpretacja wyników badań jest tendencyjna, bo opiera się na zwykłej skali procentowej (np. s. 152). Wydaje się, że w celu zapewnienia rzetelności badawczej wypadałoby oprzeć się na bardziej zaawansowanych metodach statystycznych¹⁸.

Podsumowując, tytuł książki nie odpowiada jej treściowej zawartości. Innymi słowy, E. Gołębiowska niewiele stwierdza na temat etycznych aspektów w systemie przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy. Wynika to zapewne z nieznamomości relacji, jakie zachodzą pomiędzy aksjologią, etyką normatywną a etyką stosowaną¹⁹. Autorka z wielką swobodą interpretacyjną stosuje termin „etyczny” (por. np. s. 8 książki) w kontekstach niewiele mających wspólnego z etyką jako gałęzią filozofii. Na negatywną ocenę zasługuje również to, że żongluje ona wieloma koncepcjami teoretycznymi (od podejścia zrównoważonego rozwoju do procesowego ujęcia zarządzania – s. 202), nie zdając sobie najwyraźniej sprawy z implikacji i wzajemnych zależności wskazywanych przez siebie podejść. Również badania empiryczne przeprowadzone przez E. Gołębiowską należy uznać za mało udane, chociażby ze względu na sposób doboru próby badawczej (ss. 140–149). Tym samym nie można powątpiewać w to, że kolejne wydanie tej pracy powinno zostać poprzedzone nie tylko wnikliwym namysłem nad jej całym zapleczem teoretycznym i metodologicznym, ale także nad koniecznością i sposobem osadzenia przeciwdziałania procederowi prania pieniędzy zarówno w polskim, jak i w międzynarodowym kontekście etycznym, nie pomijając uwzględnienia regulacji prawnych w tym obszarze.

¹⁷ Wyjątkiem są pytania o nr np. 5.10 (s. 163), 5.21 (s. 163) lub 5.24 (s. 169).

¹⁸ Patrz np. B.M. King, E.W. Minium, *Statystyka dla psychologów i pedagogów*, przeł. M. Zakrzewska, red. nauk. wyd. pol. J. Brzeziński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, *passim*.

¹⁹ Tutaj, aby pogłębić wiedzę zob. np. P. Singer (red.), *Przewodnik po etyce*, red. nauk. wyd. pol. J. Górnicka, przeł. (z ang.) W.J. Bober i in., wyd. 2, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 2002, s. 29–39.